

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЖУРНАЛІСТИКИ

Ольга Мітчук,
професор кафедри журналістики
та нових медіа Факультету журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор наук із соціальних комунікацій, професор

Olha Mitchuk,
Doctor of Sciences (Social Communications), Professor,
Professor of the Department of Journalism and New Media,
Faculty of Journalism,
Borys Grinchenko Kyiv University

Email: o.mitchuk@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0002-1011-7320

УДК 070.1:316.776

DOI <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2022.2-14.2>

НАРАТИВИ МЕДІАПРОСВІТНИЦТВА СУЧАСНОЇ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

NARRATIVES OF MEDIA EDUCATION OF MODERN LIBERAL INFORMATION CULTURE

Наукове осмислення наративів медіапросвітництва сучасної теорії ліберальної культури та чинника функціонування її носіїв в умовах історичного й сучасного аспектів комунікаційної трансформації суспільства є актуальним і незаперечним фактом сучасної науки із соціальних комунікацій. Подана характеристика теорії ліберальної інформаційної культури з погляду типології та принципів виявлення первинного й базового характеру факту і можливості його вільного тлумачення в реалізації інтерпретаційних ресурсів носіїв інформаційної культури, що формує в їхній сукупності специфічну рису лібералізму — вільну особистісну соціальну оцінність. Попри декілька століть реального розповсюдження в межах світового інформаційного середовища, лібералізм (і як філософський напрям, і як теоретична течія, і як інформаційна практика) стоїть певним чином осторонь серйозних досліджень у соціальних комунікаціях. Сучасна масова комунікація, все чіткіше й однозначніше проводячи кордон демонстраційних характеристиках комунікаційного продукту за принципом онлайн чи офлайн, поза контекстом уваги аудиторії залишає як серйозні теми й проблеми, так і ґрунтовні підходи до їх висвітлення.

Мета дослідження полягає в розкритті ключових чинників сучасного та історичного аспектів носіїв української ліберальної інформаційної культури. Відповідно до мети ми визначили таке завдання: з'ясувати контентні та аудиторні характеристики соціальних комунікацій як базисні поняття функціонування ліберальної інформаційної культури. Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових методів, спеціальних методик і підходів до вивчення закономірностей та особливостей проходження інформаційних процесів і явищ. Щодо комплексного підходу науковців у теоретичній складовій дослідження стосовно української інформаційної культури періоду другої половини XIX — початку XX ст., то цей підхід залишає поза увагою дослідників дві популярні протилежні парадигми інформаційної культури — так званий проєкт Модерну і проєкт Постмодерну. Відповідно до результатів дослідження є певні загальні онтологічні підстави універсальної єдності речей, людей, подій та повідомлень про них, а отже, універсальні критерії оцінки та інтерпретації всього суцього. Інформаційно-культурний світ при такому розумінні виступає як переданий людині у будь-якій точці часу й простору універсум усіх можливих значень, змістів і настанов людського існування.

Ключові слова: ліберальна інформаційна культура, інформаційне суспільство, медіапросвітництво, наратив, носії інформації, соціальні комунікації.

The scientific understanding of the narratives of media enlightenment of the modern theory of liberal culture and the factor of functioning of its carriers in the conditions of historical and contemporary aspects of the communication transformation of society is a relevant and undeniable fact of the modern science of social communications. The description of the theory of liberal information culture from the point of view of typology and the principles of identifying the primary and fundamental nature of the fact and the possibility of its free interpretation in the realization of the interpretive resources of the carriers of information culture, which forms a specific feature of liberalism in their totality — free personal social evaluation. Despite several centuries of actual spread within the global information environment, liberalism (both as a philosophical trend, theoretical current, and informational practice) stands in a certain way aside from serious research in social communications. Modern mass communication, increasingly clearly and unequivocally drawing the border between the demonstration characteristics of a communication product based on the principle of online or offline, leaves both severe topics and problems, as well as the seriousness of approaches to their coverage, out of the context of the audience's attention. The study aims to reveal the key factors of the modern and historical aspects of the carriers of Ukrainian liberal information culture. Following the purpose of the research, we defined the following tasks: to find out the content and audience characteristics of social communications as the basic concepts of the functioning of liberal information culture. The methodological basis of the research is a combination of general scientific methods and particular methods and approaches to the study of regularities and features of information processes and phenomena. As for the comprehensive system of scientists in the theoretical component of the research on Ukrainian information culture of the second half of the 19th — beginning of the 20th century, this approach leaves out of the research field two popular opposite paradigms of information culture: the so-called Modern project and the Postmodern project. Accordingly, the research results are specific general ontological grounds for the universal unity of things, people, events, and reports about them, hence — universal criteria for evaluation and interpretation of everything. In this understanding, the informational and cultural world is a universe of all possible meanings, contents, and guidelines of human existence, transmitted to a person at any time and space.

Key words: liberal information culture, information society, media education, narrative, information carriers, social communications.

Вступ. Науково-теоретична і практична актуальність дослідження лібералізації контенту в соціальній комунікації зумовлена системними змінами у функціонуванні суспільства та індивідуумів, спричинених процесами інформаційної глобалізації. Адаптація класичних форм, принципів і методів ліберального світосприйняття до новітніх умов функціонування інформації, які за технологією і технікою повідомлення набувають цілковито нетрадиційних форм прояву й передачі контенту. Будь-який носій інформаційної культури виходить з існування принципово відмінних інформаційно-культурних антологій, що можуть перебувати у безупинному комунікаційному конфлікті, оскільки ґрунтуються в особливих етнонаціональних життєвих світах певних спільнот, поєднаних передусім інформаційними чинниками.

Мета і завдання дослідження. Фіксація та створення для суспільного обговорення реальної суспільно-політичної та соціальної інформації, що дасть змогу проаналізувати ступінь і можливості її вільної інтерпретації в суспільстві, є метою дослідження. Для її досягнення були визначені такі **завдання**: виявити закономірності та проаналізувати особливості ліберальної інформаційної культури як комунікативного засобу.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали науково-теоретичні та концептуальні положення, поняттєво-категоріальний апарат праць вітчизняних і зарубіжних авторів з питань функціонування ліберальної інформації в системі соціальних комунікацій. Ключовими для аналізу стали наукові здобутки провідних українських і зарубіжних вчених, серед яких наукові теорії та концепції, що формують фундаментальні наукові положення з соціальних комунікацій: теорія соціальної комунікації, теорія масової комунікації, методологія досліджень соціальних комунікацій В. Різуна; теорія соціології масової комунікації, інформаційна теорія та її роль у соціальних комунікаціях В. Іванова; теорія типології видів та засобів масово комунікаційного впливу на аудиторію С. Квіта; теорія масової комунікації Г. Почепцова; теорія трансформації комунікації М. Маклюєна; теорії про постіндустріальне чи інформаційне суспільство Ю. Хаяши, Е. Тоффлера, У. Дайзарда; функціональна концепція інформації Н. Вінера, К. Шеннона; ідеї до теорії політичних комунікацій Г. Лассуелла і П. Лазарфельда; теорія соціології масової комунікації М. Вебера; теорія «третьої хвилі» технологічної революції Е. Тоффлера; теорія конфлікту в соціальній сфері за концепціями Дж. Александера, Ч. Міллза, А. Голднера, Г. Ріттцера, Е. Фромма, Д. Тюрнера,

Є. Вятра; теорія неофункціоналізму Дж. Александера, Ю. Габермаса, що розглядають соціальну структуру суспільства як цілісну систему.

Методологічна основа дослідження. Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових методів і спеціальних методик та підходів до вивчення закономірностей й особливостей інформаційних процесів та явищ, що відбуваються. Так, опрацювання джерельної бази ґрунтувалося на застосуванні *аналітико-синтетичного й логічного методів*, що дало змогу сформулювати систему вихідних теоретичних положень, принципи відбору, аналізу та узагальнення матеріалу дослідження. Використовуючи *методологію типологічної та видової сегрегації* як методу визначення специфіки сегментації певних реалій, сформульовано типотворювальні й видотворювальні ознаки, запропоновано на їхній основі класифікаційні схеми таких явищ інформаційної діяльності, як «інформаційна культура», «носії інформаційної культури», «ліберальна інформаційна культура», «носії ліберальної інформаційної культури».

Результати й обговорення. Класичний лібералізм завжди вважав суспільне просвітництво чи не найбільш вагомим функцією інформаційної культури. Будь-який громадянин має право діяти самостійно, він повинен добре знати суспільні проблеми, а на карту розв'язання останніх поставлено вільний обіг поглядів, на підставі чого й ухвалюються обґрунтовані рішення. Таким чином, реальність індивідуальної автономії та успіх демократичних урядів можуть значно залежати від тої міри, в якій носії інформаційної культури мають змогу вільно поширювати думки, а люди розумно застосовують життєво важливі концепції та інформацію.

Ядро ліберальної теорії інформаційної культури полягає у здійсненні ідеї індивідуальної автономії. Тільки вільна особистість здатна розвивати свої здібності повною мірою; і якщо вона розвивається, суспільство в цілому отримує вигоду. Хоча порушення індивідуальних свобод може надходити з багатьох джерел, але влада мала б розуміти, що лібералізм та вільний розум є брамою у свободи людей і самого суспільства.

Саме з ліберальної теорії розвиваються носії інформаційної культури. Лібералізм починає бити на сполох, коли порушаються свободи особистості. Якщо свобода інформаційної культури не підтримується, марно буде зрозуміти тенденції у прагненнях народу, і тому народ буде піднятий проти посягань тиранії. Ліберальний світогляд переконливо обґрунтовує отримання

носіями інформаційної культури прибутку. Ліберальна теорія стверджує, що тільки вільна журналістика діє в рамках системи приватного підприємництва, а це притаманно класичному лібералізму. Приватне підприємництво тут виконує завдання підвищення рівня освіти громадянськості, повноцінного обслуговування політичної системи, захисту приватних цивільних свобод. Тільки вільна преса, яка не зобов'язана ні владі, ні будь-якій владній структурі, може служити справі істини, і зрештою права особи на приватний інтерес у суспільній сфері будуть домінувати. Тому, аби бути вільним і висловлювати свої думки без страху і пристрасті, преса повинна бути автономним *комерційним підприємством*.

Як зауважує Т. Петерсон, «провокуючи подальші кроки свободи, лінія лібералізму навіть приватних міркувань має використовуватися для виправдання великих журналістських підприємств». Автор цих слів мотивує своє твердження тим, що велика, процвітаюча структура інформаційної культури краще витримує тиск влади, фіскальних органів, конкурентів тощо, ніж невеликий, граничний її чинник [9, с. 14].

Звісно, сучасний стан ліберального стану провладних носіїв інформаційної культури є критичним. Носії інформаційної культури, які належать безпосередньо владі, більш зацікавлені в збереженні актуальної партії влади, ніж цього насправді хочуть представники суспільства, і носії інформаційної культури субсидуються урядами, що означає: саме фінансування своїх ідей у своїх представниках інформаційної культури загрожуватиме автономії приватних та корпоративних неурядових комунікацій. Крім того, ніякий податковий примус показати прибуток будь-якого візця інформаційної культури будь-якого типу не призведе до несправедливої економічної переваги над традиційною комерційною діяльністю носіїв інформаційної культури, що, таким чином, виключає вільний і відкритий ринок ідей і думок.

Ця кореляція автономії носіїв інформаційної культури з отримання прибутку є близькою до економічної теорії Т. Петерсона, згідно з якою кожний окремий носій служить добробуту суспільства, маючи на меті власну вигоду. Прагнення одержати прибуток зменшує наміри носіїв інформаційної культури максимально задовольнити суспільні потреби і бажання. Як зазначив Дж. Сокальський, «битва за циркуляції — битва за правду» [11, с. 5].

Хоча цілій низці видавців, можливо, і вигідно потурати поганому смаку й брехні, проте все більше менеджерів засобів масової комунікації

волі мати справу з істиною та гарним смаком. Поєднуючи особисту й комерційну зацікавленість в отриманні прибутку зі здоровим глуздом, видавець, наче навмисно, діє за принципом зіставлення бажань і потреб — як власних, так і аудиторії.

Таким чином, самоврядування носіїв інформаційної культури через свободу в економічному житті заохочується, як і в політиці, завдяки можливостям публікації життєво важливої інформації. Але ж і розваги як вид контенту є одним із складників наповнення контенту. Переконавання, агітація та аргументація політичного, соціального й економічного спрямування — це лише частина контенту. Не забуваймо, що й перші газети в Англії та США були дуже далекими від моралі й насамперед інформаційної, але навіть вони за ступенем серйозності були не менш бажаними для своїх читачів. Для масової аудиторії збільшення частки матеріалу відверто розважального характеру є можливістю втечі від серйозного зображення проблемних сторін життя.

Власне, саме так і працює традиційна ліберальна теорія преси. Ґрунтуючись на теоретичних припущеннях та прикладних модифікаціях, без порушення її основних цінностей, ліберальна журналістика і до сьогодні залишається потужним чинником формування політики в суспільній комунікації. По суті, вона є увиразненням свобод як природного права, як значущий фактор підтримки індивідуальної автономії і свободи преси. Це обов'язкова передумова ліберального суспільства вільної людини, вільного й відкритого ринку ідей і думок.

Ліберальна теорія преси за кінцеву мету має моральне переконання, апеляцію до трансцендентного суспільства з огляду на формування цінностей особистих свобод, соціальних принципів важливості статусу обігу вільної думки в суспільстві. Істина (воля Бога чи законів природи) є проявом раціонального, моральною перемогою в конкурсі між правдою та брехнею.

Свобода полягає в пізнанні істини й житті відповідно до існуючих реалій. Центр факту події є чинником їх індивідуального тлумачення. Свобода преси є універсальним феноменом, особистим правом кожного громадянина суспільства. Право вільно висловлювати свої думки, публікувати, бути вільним підкорюється тільки індивідуальному розуму й совісті, з мінімальними обмеженнями для вільного суспільства. Це й складає поведінкову автономію людини. Це комплексна теорія, що вражає практичною сферою застосування. Заснована радше як міф, як сукупність ситуацій

з ліберальної казки, вона була тісно пов'язана з астрофізичною космологією Просвітництва, з ліберальними концепціями автономного самоврядування, атомістичними концепціями класичного лібералізму в суспільстві. Взавши за постулат порядок постійного — латентного чи прихованого, байдуже! — конфлікту розуму й волі, теоретики лібералізму діяли в сталих, непорушних рамках трансцендентних цінностей і універсального закону І саме це допомогло сформувати характер і замовити розробку сучасного бачення ліберальної преси — навіть якщо йдеться про її історичний аспект.

Як зазначалося, однією з ключових характеристик класичного лібералізму є його налаштованість на незалежність індивідуального розуму. Теоретичне обґрунтування свободи розуму в ліберальні епохи, забезпечене космологією І. Ньютона і філософією природних прав Дж. Лока, було загальновідоме як сутність самої свободи, на тлі якої всі інші свободи видавалися другорядними.

Вважалося, що, за умови свободи людини, загальний тезаурус знань останньої дає змогу не лише вільно обговорювати все, що їй відомо, аби сформувані певні думки на основі власних знань і фактичних даних, вільно висловлюватися, а й створювати конкуренцію знань і переконань на ринку раціонального дискурсу. А це зрештою допоможе позбутись невігластва і забобонів, дати змогу індивідам сформувані власну поведінку в її конформізмі, з фундаментальною інваріантністю розуміти здатні закони природи і, зокрема, свободи [5, с. 29–30].

Уся ліберальна теорія преси ґрунтується на цій оптимістичній метафізичній концепції процесу виявлення й використання правди. Класики лібералізму часто згадують феномен «постійності процесу правди». І дійсно, той самий К. Бекер виокремлює чотири типи учасників процесу лібералізації комунікації:

- 1) той, хто прагне знати правду;
- 2) той, хто прагне знати правду та керуватися нею;
- 3) той, хто прагне знати правду, керуватися нею і постійно встановлювати для себе істину;
- 4) той, хто прагне знати правду, керуватися нею, постійно встановлювати істину у відкритих дискусіях та суперечках. [5, с. 30].

При цьому остання характеристика обов'язково має бути узгодженою із феноменом права, адже сфера публічності означає апіорі й сферу відповідальності. Оскільки думки людей неминуче диференційовані, кожен повинен

мати дозвіл на заклик врахувати його особисту думку, якщо процедура заклику узгоджується з правом, зокрема, правом іншої людини до заклику поважати думку іншого. Від цієї взаємної толерантності й порівняння різноманітних думок і виникають загальноприйняті правила лібералізму [5, с. 33].

Серед лібералів минулих століть, чий лібералізм набув форми аристократичного республіканізму, заснованого на абстрактному ставленні до природних прав громадян і трансцендентності морального закону, був Дж. Мільтон. Він вважається духовним батьком ліберальної теорії свободи преси. Дж. Мільтон був зятем любителем лібералізму. Для поета свобода була сором'язливою богинею, німфою, якій він у своїй любові до всіх речей світу краси віддавав першість у роздумах. Дж. Мільтон вважав, що Закон Божий збігається з причинами людських бажань, але «те, що підпорядковується цим бажанням, є причиною безкоштовною, і цю причину людина зробила власним правом» [7, с. 18].

Пуританські теологічні теорії слугували чи не найкращим поштовхом до запозичення із давніх комунікаційних практик, головним чином від стоїків, ідеї свободи як причини Божества. Концепція свободи Дж. Мільтона аж ніяк не сумісна з владою. Проте водночас, на його думку, добро і зло майже нерозривно крокують поруч; пізнання добра настільки тонко переплітається з пізнанням зла, що це переплетення є неможливим для людини, яка прагне осмислити себе цілком, якщо вона має власну свободу. Але, стверджує Дж. Мільтон, якщо інфекція хаосу спричинить придушення свободи вибору, то вся система людської самоосвіти призведе до руйнації чітких меж між хорошим і поганим, реальним та вигаданим, ціннісним і несуттєвим. При цьому не існує жодних причин, аби утримати людину від цілеспрямованого вибору комунікаційних каналів.

Цікаво, що Дж. Мільтон був схильний порівнювати книжки з ліками. Щоправда, на його думку, існують твори, які не ведуть ані до набуття досвіду, ані до бажання довідатись про щось нове. А тому ліки як аналог комунікаційної активності людини не завжди асоціюються із корисними препаратами. Часто це просто мінерал, некорисний препарат.

Регламентацию чогось у будь-якій сфері Дж. Мільтон вважав нерозумністю. Якщо влада прагне використовувати один вид і структури комунікації, і контенту комунікації, то регламентація вивищуватиметься над іншими комунікаційними характеристиками.

Регламентация — це ошуканство. Дж. Мільтон вважав помилкою розуміння регламентації лише як аналітичної частини інформаційної культури. Адже регламентація є і справою розваг. Є контексти природні, а є штучні, такі, що привнесені ззовні. Інформаційна культура, аби обмежити інтерес людей певними зовнішніми межами, іноді буває контентно цнотливою. Йдеться не стільки про релігійні теми, як про цілком світську журналістику. Ті, хто прагне видалити гріх, потребує розуміння того, що саме є гріхом. Дж. Мільтон вважає, що істина та розуміння не мають бути монополізованими, оскільки у них різні статuti і внутрішньоструктурні стандарти. А звідси й думка про те, що будь-яка держава не лише ґрунтується на ідеях свободи, але й залежно від рівня регламентації, встановленого цією державою, може бути цілком вправним лікарем.

Для Т. Джефферсона ядром демократії є ідея свободи. Прикметно, що вживання терміна «демократія» у контексті джефферсонового розуміння свобод, має сприйматись виключно у руслі республіканізму та класичного лібералізму. На практиці це виглядає зовсім інакше, адже в будь-якому секторі теорії або практики існує багато спільного з масовою інформаційною культурою і демократією ХХ ст., тобто з неолібералізмом. Уся теорія суспільства ґрунтується на ліберальних традиціях раціоналізму та індивідуалізму. Масова демократія, з іншого боку, відбувається від інтелектуальної революції.

У традиціях Дж. Лока Томас Джефферсон вважав очевидним, що найкращим є такий уряд, який існує виключно задля збереження життя людини, її свободи та нерухомого майна. Регулювання у сфері свобод є прийнятним (це суттєва відмінність від поглядів Дж. Мільтона!), оскільки індивід потребує благословення свободи. Притому, що поняття регулювання і свободи є взаємовиключними, Т. Джефферсон мириться з явищем самоврядування. Адже, на його думку, суспільство вимагає якоїсь аксіоматичної практики контролю уряду [10, с. 7].

Висновки та перспективи. Суспільству має бути гарантоване його право контролювати уряд. І це не просто питання доцільності, а й природна суспільна потреба. Байдужість Т. Джефферсон відкидав як аргумент. Адже суспільство здатне керувати собою й запропонувати альтернативу патерналізму. Тому без освіти як однієї з найбільших суспільних потреб демократичне суспільство немислиме.

Як і Дж. Мільтон, Т. Джефферсон виступав за свободу обговорення будь-якої проблеми як

репродуктивної технології істини та розуміння. «У кожній країні, де людина вільна думати і говорити, розбіжності будуть виникати з різницею сприйняття і недосконалої розуму» (цит. за: Quoted in Frank L. Mott, *Jefferson and the Press*; Baton Rouge: Louisiana State University, 1943, p. 6). Проте наявність цих відмінностей Т. Джефферсон допускає, аби очиститися від насильницького спільного мислення.

Суттєва ключова відмінність між підходами Дж. Мільтона й Т. Джефферсона до концепцій лібералізму полягає в тому, що перший був, по суті, провідником певних теологічних концепцій лібералізму, а другий — натуралістичних. У вченні Дж. Мільтона істина й свобода прирівнюються до волі Божої, а Джефферсона — до законів природи. І все ж вони обидва апелюють до трансцендентного порядку величин. Правда в тому, що і Воля Бога, і закони природи мають бути виявлені в ході вільних і відкритих зустрічей ідей та думок. Сама свобода полягає в тому, що є істиною, жити слід згідно з цими істинами.

Т. Джефферсон вважав, що створений уряд є набагато меншим щастям від загального щастя, від освіти народу, вільної преси, які сукупно мали б забезпечувати вищий рівень суспільної просвіти. Ба більше, він був переконаний, що основна функція інформаційної культури полягає в служінні громадянським свободам [1, с. 19].

Своєю чергою, професор Р. Мотт зазначає, що до кінця життя Т. Джефферсона «зберігаються його свідчення за свободу преси, вільний потік новин і фактів, а головне — яскраве світло публічності, яке не дозволяє навіть мінімальні обмеження законів держави» (цит. за: Quoted in Padover, *Democracy by Jefferson*, James Madison in Quoted in Mott, Jefferson, p. 64–65). Процес у вільному конкурсі індивідуальних думок, і насамперед вільної преси, є необхідністю в будь-якій демократичній системі.

Щодо американських реалій, то процес звільнення преси від цензури, на думку Т. Джефферсона, полягає не в сутності про- чи антиреспубліканських поглядів. А тому, зрештою, теорія Т. Джефферсона разом з філософією Дж. Стюарта, дуже далекого від Просвітництва, але захопаного в романтизм з різко антиліберальним світоглядом, розширили обрій суспільних відносин протягом XVIII–XIX ст. Річ у тім, що ліберальний світогляд окремого представника суспільства можна відрізнити від ліберальної теорії преси своєрідною «відмовою» першого феномену від обґрунтування природних прав.

Свобода думки й поведінки — аксіоматична категорія, яка базується на потенційно

можливих ознаках розчарування у класичному лібералізмі, що може поєднуватися в раціональності та великій благості людини. А тому лібералізм є індивідуальним сприйняттям світу, індивідуальною потребою кожної людини. Ліберальний рух — доктрина, яка побудована на законах раціоналізму та права.

Список використаних джерел

1. Гайдур Н., Мітчук О. Особливості взаємодії факторів соціокомунікаційної діяльності. *Образ*: науковий журнал. Суми; Київ, 2021. Вип. 3 (37). С. 17–26.
2. Іванов В. Не варто підставляти «відповідальний державний орган», оприлюднюючи під його шапкою аматорські дослідження. URL: <http://vybory.mediasapiens.ua/2012/10/11/valerij-ivanov-ne-var-to-pidstavlyaty-vidpovidalnyj-derzhavnyj-orhan-oprylyudnyuyuchy-pid-joh-shapkoju-amatorski-doslidzhennya/> (дата звернення: 17.09.2020).
3. Іванов В. Ф., Сердюк В. Є. Журналістська етика: підручник. Київ: Вища школа, 2007. 237 с.
4. МакКвейл Д. Теорія масової комунікації. Львів: Літопис, 2010. 538 с.
5. Почепцов Г. Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 316 с.
6. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підручник. Київ: Просвіта, 2008. 260 с.
7. Baker C. E. *Media Concentration and Democracy: Why Ownership Matters*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 256 p.
8. Haidur N., Mitchuk O. The Concept of “Communication” in the System of Social Communications. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. Budapest, 2021. IX (47), I.: 260, p. 68–71.
9. Milton John. *Complete Poetry and Selected Prose of John Milton*. New York, 1948, p. 34.
10. Peterson T. The Social Functions of the Press, in *Mass Media and Education*. Chicago: National Society for the Study of Education, 1954. 284 p.
11. Saul I. Padover. *Thomas Jefferson*. New York: Appleton-Century Co., 1939, p. 7.
12. Peterson T. *The Free and Responsible Press*. Mellett Memorial: University of Syracuse, 1947, p. 34.

References

1. Haidur, N. & Mitchuk, O. (2021) «Features of interaction of factors of social and communication activity», *Obraz*, iss. 3(37), pp. 17–26.
2. Ivanov, V. (2012), «It is unnecessary to frame a «responsible state agency» by publishing amateur research under its guise», available at: <http://vybory.mediasapiens.ua/2012/10/11/valerij-ivanov-ne-var-to-pidstavlyaty-vidpovidalnyj-derzhavnyj-orhan-oprylyudnyuyuchy-pid-joh-shapkoju-amatorski-doslidzhennya/>

joho-shapkoyu-amatorski-doslidzhennya/ (accessed 17 September 2020).

3. Ivanov, V. F. & Serdiuk, V. Ye. (2007), *Journalistic Ethics : a Textbook*, Vyshcha shkola, Kyiv, 237 p.

4. McQuail, D. (2010), *Mass Communication Theory*, Litopys, Lviv, 538 p.

5. Pocheptsov, H. H. (2016), *Meanings and Wars: Ukraine and Russia in Informational and Semantic Wars*, Vydavnychi Dim «Kyievo-Mohylianska Akademiia», Kyiv, 316 p.

6. Rizun, V. V. (2008), *Mass Communication Theory : a Textbook*, Prosvita, Kyiv, 260 p.

7. Baker, C. E. (2007), *Media Concentration and Democracy: Why Ownership Matters*, Cambridge University Press, Cambridge, 256 p.

8. Haidur, N., Mitchuk, O. (2021), «The concept of «communication» in the system of social communications», *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, no. IX (47), is. 260, pp. 68–71.

9. Milton, John. (1948), *Complete Poetry and Selected Prose of John Milton*, New York, p. 34.

10. Peterson, T. (1954), *The Social Functions of the Press, in Mass Media and Education*, National Society for the Study of Education, Chicago, 284 p.

11. Saul, I. Padover. (1939), *Thomas Jefferson*, Appleton-Century Co., New York, p. 7.

12. Peterson, T. (1947), *The Free and Responsible Press*. University of Syracuse, Mellett Memorial, p. 34.

Надіслано до редакції: 14.12.2022 р.